

De Naam Jezus

En als acht dagen vervuld waren, dat men het Kindeken besnijden zou, zo werd Zijn naam genaamd Jezus, welke genaamd was van de engel, eer Hij in het lichaam ontvangen was.

Lukas 2 : 21

W Weest gegroet, mijn dierbare broeders en zusters op deze eerste dag van het nieuwe jaar! God de Almachtige heeft u gezegend omwille van Zijn geliefde Zoon. Hij heeft u deelachtig gemaakt het heil dat duurzaam is, wat de tijd niet brengt, maar ook de tijd niet ontnemt, maar dat over alle tijden heengaat. Een jaar is voorbij met al zijn zorgen, met al zijn moeite. Achter de rug is al wat wij daarin doorleefd hebben. Het jaar is voorbijgegaan maar Gods waarheid is nog niet voorbij, daarom hebben wij alle reden tot dankzegging.

Het jaar is er geweest maar Gods Woord is er nog en de oude trouwe God leeft nog, wat ook gestorven mag zijn. Hoe koud het ook zij in deze dagen, er bestaat nog iets dat het hart verwarmen kan. Hoe duur ook alles geworden zij, wij behouden toch nog iets om niet. Hoe ellendig ook alles bij ons er mag uitzien, er is toch nog een eeuwige heerlijkheid aanstaande. Wat arm en ellendig is blijft toch altijd een inwendige troost behouden. Een inwendige vertroosting zou ik u graag meegeven opdat u met moed niet alleen het nieuwe jaar intreedt, maar ook een eeuwigheid tegemoet gaat. Een inwendige vertroosting zult u ook in dit jaar allen nodig hebben, want een oud of een nieuw jaar, de ellende van het lichaam dezes levens is altijd nieuw - oude zonden, nieuwe nood, dat is toch wel het geheel van onze pelgrimsreis - derhalve zij ons een ware en inwendige troost des harten welkom, en deze troost is de naam Jezus.

En nu, geliefde broeders en zusters, zij u de naam Jezus, de naam, welke God aan zijn heilig Kind gegeven heeft, het gehele jaar door tot een stok en staf, licht en zon, leven en blijdschap, waarheid en hoop, troost en schat, vrede en heerlijkheid, begin en einde.

Ik wens u allen de dood der zonde opdat het leven ons Christus zij in waarheid; de ondergang van onze eigen naam, opdat slechts één naam in ons midden de banier zij die hoog opgestoken zal blijven. Ik wens u de ondergang van eigen eer opdat wij allen maar één hart zijn voor de eer van Hem, die ons alleen heeft weten te verlossen; verbreking van eigen kracht en vernedering van zelfverheffing, opdat wij opgewassen mogen zijn in de genade van Hem, die de nederige vertroost en opricht hen die in het stof liggen; de verwikking van het zoeken van onszelf, opdat wij allen met macht bekrachtigd mogen zijn om te zoeken wat van de naasten is; vernedering van eigenliefde, opdat de liefde van Christus, dat is de liefde van de naasten, ons vervuld hebbe.

Inhoud

Meditatie	1
H.F. Kohlbrugge	
'Maar gij zijt tot vrijheid geroepen'	2
In memoriam Hebe Kohlbrugge (1914-2016)	
Mr. drs. G.H. Spruyt	
Psalm 22 in de LXX	4
Dr. H. Klink, Hoornaar	
Waar de boodschap van Kohlbrugge ingang vond (I)	6
(Notities over vroegere kohlbruggi-aanse gemeenten)	
Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage	

De redactie van Ecclesia wenst de lezers een goed en gezegend 2017 toe. Gezien de situatie in de wereld is een woord van Luther bij Psalm 23 op zijn plaats:

*Gods Woord is als een licht dat in het duister schijnt,
een licht dat helderder is dan de dag.
Want in de dood verduistert niet alleen het licht van de zon,
maar ook het licht van het verstand met al zijn wijsheid.
Daar schittert dan met al zijn trouw het Woord van God
als een eeuwige zon,
die alleen het geloof ziet
en die het volgt
tot in het eeuwige klare leven.*

De wens van mijn hart en mijn gebed is uw zaligheid. Het moet hier echter alles door het vuur gaan, zal het beproefd zijn. Gaat het niet anders, opdat u zalig bent in God, dan door allerlei smart en droefheid, zo wens ik u daarbij de Geest der genade en

der gebeden toe, opdat u aanhoudt met bidden en smeken, zo zal elke droefenis een vreedzame vrucht der gerechtigheid voor u achterlaten.

H.F. Kohlbrugge

'Maar gij zijt tot vrijheid geroepen'

In memoriam Hebe Kohlbrugge (1914-2016)

Belijdende kerk

Op 13 december 2016 overleed Hebe Kohlbrugge op de gezegende leeftijd van 102 jaar. Daarmee kwam een einde aan een rijk en dapper leven. Kohlbrugge werd geboren in 1914 te Utrecht. Ze was de jongste in een gezin van vijf meisjes. In het gezin werd Duits gesproken, iets waar de jonge Hebe later veel profijt van heeft gehad. Haar overgrootvader was de bekende theoloog H.F. Kohlbrugge. Naar eigen zeggen speelde de persoon en de theologische opvattingen van dr. H.F. Kohlbrugge geen grote rol in haar jeugd. 'Alleen op school, als de juffrouw zei: "Jij heet Kohlbrugge en jij hebt je psalmversje niet geleerd?"', dan is het alleen maar hinderlijk om zo'n grootvader te hebben.¹ Van de vier zussen kon Hebe het best opschieten met Hanna, de latere hoogleraar Iraanse taal- en letterkunde.

Na haar eindexamen HBS in 1933, volgde ze een cursus verpleging die het mogelijk maakte om als verpleegkundige in Engeland te gaan werken. Ze trad in dienst bij John Churchill, een neef van niemand minder dan de latere Engelse oorlogspremier Winston Churchill. Terug uit Engeland, volgde Hebe een opleiding aan het *Seminar für kirchlichen Frauendienst*. Ze wilde graag de sfeer proeven in Duitsland, omdat John

Churchill, in tegenstelling tot zijn oom, erg enthousiast was over de opkomst van Adolf Hitler. Tijdens deze periode kwam Hebe erachter dat het nazisysteem op dwang berustte. Bovendien leerde Hebe op de wekelijkse Bijbelavonden van ds. Martin Niemöller, één van de leidende figuren van het Duitse kerkelijke verzet tegen Hitler, dat de combinatie van geloof en volk, christendom en nationalisme onhoudbaar is.

Door Niemöller raakte Hebe betrokken bij het werk van de Belijdende Kerk. Hebe deelde zijn in stencilvorm uitgegeven preken rond bij de verschillende predikanten van de Belijdende Kerk. Voor dit werk werd ze al snel opgepakt door de Gestapo. Echter, door een interventie van de Nederlandse ambassadeur in Berlijn werd Hebe vrijgelaten. Kort daarna kreeg zij de kans om in Bazel te gaan studeren, onder andere bij de – dan al – beroemde theoloog Karl Barth. Op de 'open avonden' die Barth organiseerde werd besproken welke houding de kerk moest aannemen tegenover het nazisme. Na een kort verblijf in Nederland, in de zomer van 1939, kon zij niet terugkeren naar Zwitserland vanwege de oorlogsdreiging. Om die reden accepteerde zij een baan als secretaresse bij de Hervormde gemeente in Amsterdam.

Omdat Hebe in Duitsland voor de Belijdende Kerk actief was geweest en daarvoor gevangen had gezeten, was zij zich sterk bewust van de gevaren van het nazisme. Echter, wanneer zij aan het begin van de oorlog een lezing houdt voor hervormde predikanten uit Amsterdam en Utrecht wordt ze niet geloofd. "Dat meisje overdrijft", was de teneur.² Aan Hebes verzetswerk vallen twee zaken in het bijzonder op. Allereerst was zij zich al aan het begin van de oorlog bewust van het gevaar van het nazisme. Hebe wilde samen met anderen het Nederlandse volk hiervoor waarschuwen. Ze vroeg hiervoor de medewerking van ds. Jan Koopmans, hervormd predikant te Amsterdam. Koopmans schreef de brochure *Bijna te laat*, waarin hij zich keerde tegen de Ariërverklaring en de Duitse bezetting. Voor Koopmans zat het diepste motief voor

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 30,50 per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. NL72INGB0000 8871 47 Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of Bankrekeningnr. NL95RAB00348 9696 19 t.n.v. St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: Langeveld grafische afwerking BV, Zoetermeer

het weigeren van het tekenen van de Ariërverklaring hierin: 'Moet ik helpen, het de heidenen [bedoeld zijn de nazi's] gemakkelijker te maken, de Joden in Nederland in het vizier te krijgen? Of moet ik zeggen: Eer vergete mijn rechterhand zichzelf, dan dat ik dus verklaar: Gij, Here Jezus, zijt wel van Joodsen bloede geweest, maar ik gelukkig niet, en daarom kan ik mijn betrekking houden.'³ Voor Koopmans was er een slag verloren, maar hij hoopte niet dat de strijd verloren werd. Daarvoor moest er wel een algemeen verzet geboden worden. Koopmans maakte zich geen illusies over het lot van de Joden: 'Zij gaan eruit – daarom trent moeten wij ons niet de flauwste illusies maken. Zij gaan eruit en zij gaan eraan.'⁴ Hebe heeft zich, samen met haar zus Hanna, actief ingezet om de brochure *Bijna te laat* breed te verspreiden. Overigens bleef het niet bij één brochure, en werden er gedurende de oorlog meerdere brochures verspreid.⁵ Kortom, het eerste opvallende aspect aan Hebes verzetswerk zijn haar actieve pogingen om het Nederlandse volk in een vroeg stadium van de oorlog bewust te maken van de gevaren van het nazisme.

Een andere opvallend aspect in haar verzetswerk vormde haar reis naar Zwitserland. Dit deed ze om geheime informatie naar het neutrale Zwitserland mee te nemen. Deze informatie werd op microfiches gezet, en werd vanuit Zwitserland aan de Nederlandse regering in Engeland doorgespeeld. In Zwitserland ontmoette Hebe opnieuw Karl Barth, aan wie ze een aantal vragen voorlegde vanuit het christelijke verzet. Barths antwoorden op deze vragen werden opgesteld in briefvorm, *An meine Freunde in den Niederlanden*. Barth moedigde Nederlandse christenen aan om te blijven bidden voor de Koningin, omdat het Huis van Oranje de exponent van de door 'God ingestelden rechten staat' is.⁶ Barth is van mening dat er voor het koningshuis gebeden moet blijven worden, ook in een openbaar toegankelijke kerkdienst, hoe gevaarlijk het ook kon zijn voor een predikant. Daarnaast legde Barth in deze brief uit, dat het Duitse nationaalsocialisme 'geen van God ingestelde overheid is, zij verdient slechts uiterlijke en tijdelijke gehoorzaamheid, maar in werkelijkheid slechts verzet en niet dan verzet, tot haar macht volledig gebroken is.' Daarom moesten kerken illegale organisaties zoveel als mogelijk helpen.

In april 1944 werd Hebe opgepakt door de Duitsers en gevangengezet in het beruchte Oranjehotel in Scheveningen. Na een kort verblijf in concentratiekamp Vught, werd ze overgeplaatst naar Ravensbrück. Daar heeft ze een verschrikkelijke tijd beleefd. In haar autobiografie

schrijft ze: 'Het is moeilijk om over Ravensbrück te vertellen. Ieder heeft zijn eigen Ravensbrück. Dat ik zo veel mocht beleven, veel om over na te denken, dat was een grote hulp.'⁷ De ziekenhuisbarakken lagen vol met doodzieke mensen en was er niets voorhanden om deze mensen te kunnen helpen. Na verloop van tijd werd Hebe ingezet als verzorgster van baby's. In de herinnering van Hebe Kohlbrugge werden er elke dag één of twee kinderen geboren, gezond en met een goed gewicht. Na een paar dagen waren ze verschrompeld en stierven ze al snel. Op 24 januari 1945, na tien maanden gevangenisstraf, werd Hebe vrijgelaten uit kamp Ravensbrück. Zo goed en zo kwaad als het ging, wist Hebe terug te reizen naar Nederland. Tijdens de Hongerwinter werd ze door haar zus Hanna verzorgd, omdat ze in het kamp tuberculose had opgelopen. Na afloop van de oorlog was het voor haar noodzakelijk om naar Zwitserland te gaan om geheel te herstellen van tuberculose. Na een periode van rust en herstel, keerde Hebe in 1947 terug naar Nederland.

Na de oorlog kwam ze in dienst van de sectie Internationale Hulpverlening, een onderdeel van de Nederlands Hervormde Kerk. In deze organisatie heeft ze veel contacten gelegd met de onderdrukte christelijke minderheid in Centraal- en Oost-Europa. Hebe gaf in het geheim trainingen aan predikanten en gemeenteleden. Daarnaast hielp ze studenten uit Nederland om voor een bepaalde tijd te studeren aan een universiteit in communistisch Europa. Zo sterk als zij zich tijdens de Tweede Wereldoorlog had gekeerd tegen het nazisme, zo sterk keerde zij zich gedurende de Koude Oorlog tegen het communisme. Dit terwijl haar vroegere medestanders, zoals Barth en Niemöller, juist een grote naïviteit lieten zien voor de excessen van het Sovjetregime. Op hoogbejaarde leeftijd sprak zij zich kritisch uit over de dialoog tussen de PKN en de islam. Toen haar thuisgemeente, de Utrechtse Domkerk, een tentoonstelling huisvestte met foto's van mishandelde, Palestijnse kinderen in Israëliëse gevangenschappen, stuurde zij een kritische brief aan de kerkenraad. Volgens Hebe had de kerk met haar 'tweeduizend-jarige verleden van antisemitisme', geen recht van spreken. Zij weigerde naar de Domkerk te gaan, zolang de tentoonstelling daar nog was.

Wie zich verdiept in het leven van Hebe Kohlbrugge, ziet de twintigste eeuw in vogelvucht aan zich voorbij trekken. Hebe Kohlbrugge was een vrouw die handelde vanuit een sterk gevoel voor recht en gerechtigheid. Zij was recht door zee en kordaat. Haar meningen waren eerlijk; ze ging niet voor de populari-

teitsprijs. Hebe Kohlbrugge: een vrouw van 'vier turven' hoog, maar vooral een dame uit één stuk.

Mr. drs. G.H. Spruyt

Noten

- 1 H. Kohlbrugge, *Twee maal wee is vijf - getuige in Oost en West* (Kampen 2002), blz. 16.
- 2 Interview met Hebe Kohlbrugge, 4 juni 2013.
- 3 J. Koopmans, 'Bijna te laat', in: J. Koopmans, *Onder het Woord, verzamelde opstellen*, bijeengebracht en ingeleid door K.H. Kroon (Amsterdam 1949), blz. 290.
- 4 J. Koopmans, 'Bijna te laat', blz. 292. Dr. Jacques Presser schrijft: 'Een buitengewone geladenheid spreekt uit dit stuk, een bewogenheid, wortelend in het besef, dat hier

een enorme catastrofe was aangevangen.' In: Dr. J. Presser, *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940-1945*, deel I, ('s-Gravenhage 1965), blz. 38.

- 5 Zoals: J.J. Buskes en Henk van Randwijk, *Het kind in gevaar* (z.i.); K.H. Miskotte, 'Betere Weerstand', opgenomen in: K.H. Miskotte, *Messiaans verlangen en andere literatuur- en cultuurkritische opstellen*, Verzameld Werk, XII (Kampen 1999), blz. 462-468.
- 6 De brief is vertaald als 'Aan de Nederlandsche Christenen - brief van Karl Barth'. Deze brief is vertaald door ds. Kleis Kroon. De brief werd illegaal gedrukt en door o.a. Hebe Kohlbrugge massaal verspreid.
- 7 H. Kohlbrugge, *Twee maal wee is vijf*, blz. 49.

Psalm 22 in de LXX

Psalm 22 (LXX)/Psalm 23 (NBG)

1 A Psalm. Pertaining to David.
Een psalm van David.

The Lord shepherds me, and I shall lack nothing.
De Here is mijn herder, mij ontbreekt niets;

2 In a verdant place, there he made me encamp;
by water of rest he reared me;
*Hij doet mij neerliggen in grazige weiden;
Hij voert mij aan rustige wateren;*

3 my soul he restored.
He led me into paths of righteousness
for his name's sake.
*Hij verkwikt mijn ziel.
Hij leidt mij in de rechte sporen ter wille van zijn naam.*

4 For even if I walk in the midst of death's shadow,
I will not fear evil, because you are with me;
your rod and your staff they comforted me.

Een Psalm die aanspreekt

Psalm 23 (MT) is ongetwijfeld een van de bekendste psalmen.

In de Psalm bezingt de dichter dat God zijn herder is. We zien een herder die zorg draagt voor zijn schapen. Hij leidt hen aan grazige weiden en stille wateren. Ook als hij zijn kudde door onherbergzame streken laat gaan, waakt hij voor haar en wijst hij de weg. Indirect spoort de psalmist degene die zijn zang hoort aan om zich toe te vertrouwen aan God. Nergens is men veiliger dan in zijn hoede, hoe het ook gaat in het leven.

*Zelfs al ga ik door een dal van diepe duisternis,
ik vrees geen kwaad, want U bent bij mij;
uw stok en uw staf, die vertroosten mij.*

5 You prepared a table for me over against those that afflict me;
you anointed my head with oil,
and your cup was supremely intoxicating.
*U richt voor mij een dis aan
voor de ogen van wie mij benauwen;
U zalft mijn hoofd met olie, mijn beker vloeit over.*

6 And your mercy shall pursue me all the days of my life;
and my residing in the Lord's house is for length of days.
*Ja, heil en goedertierenheid zullen mij volgen
al de dagen van mijn leven;
ik zal in het huis van de Here verblijven
tot in lengte van dagen.*

Psalm 22 in de LXX

De LXX-versie van de Psalm ademt dezelfde sfeer als de MT. Toch is de Psalm in de LXX anders en – zo mogelijk – nog rijker van inhoud. Waar ligt dat aan?

Omdat God zijn herder is

Het eerste vers in de LXX laat duidelijk uitkomen wat in de MT impliciet wordt uitgesproken. Het luidt in de MT: 'De HERE is degene die mij weidt, mij ontbreekt niets.' De LXX zegt: 'De HERE weidt mij en mij ontbreekt niets.' Het woordje 'en' heeft de betekenis van

'daarom'. De dichter zegt in één adem heel duidelijk dat hem niets ontbreekt omdat God zijn herder is.

'Aan rustige wateren bracht Hij mij groot'

Veel belangrijker is het verschil in de verzen 2a, 2b en 3. In de MT zijn deze verzen nauw op elkaar betrokken:

Hij doet mij neerliggen aan groene weiden, Hij voert mij aan stille wateren. Hij verkwikt mijn ziel.

Het is één tafereel dat de dichter ons voor ogen stelt. Het schaap is neergeveld in het groene gras, dichtbij een frisse waterstroom. Wanneer het dorst heeft, kan het drinken naar hartelust. Het heldere water verkwikt het. Het krijgt er nieuwe kracht door.

De LXX doorbreekt deze beeldspraak door de teksten anders te vertalen. Er staat:

Op een groene plaats, daar doet hij mij wonen (nestelen), bij wateren van rust bracht hij mij groot.

Bovendien komt vers 3a in de LXX los te staan van de voorgaande verzen. Dit versdeel wordt verbonden met vers 3b. Er staat niet, zoals in de MT 'hij verkwikt mijn ziel', maar anders dan de Engelse tekst doet vermoeden:

mijn ziel liet Hij omkeren en Hij leidde mij op wegen van gerechtigheid.

In alle levensfasen...

Het lijkt alsof de LXX daarmee afbreuk doet aan de tekst: het aansprekende en lieflijke tafereel van een schaap dat in het groene gras ligt, terwijl het op elk moment kan gaan drinken uit een sprankelende beek, valt weg.

Toch wordt dit ogenschijnlijke verlies meer dan gecompenseerd. De LXX-dichter spreekt in vers 2 over 'nestelen' en 'groot brengen'. In vers 3 spreekt hij over het 'omkeren van de ziel' en over het 'volgen van God als van een gids'. Met deze omschrijvingen duidt hij op de opeenvolgende levensfasen die hij is doorgegaan. Hij onderstreept dat God in al deze tijdperken als een herder voor hem zorgde!:

- In zijn eerste levensjaren deed God hem nestelen in groene weiden (vers 2a),
- in zijn kinderjaren bracht God hem groot aan stille wateren (vers 2b);
- bij het volwassen worden zorgde Hij ervoor dat zijn ziel zich tot Hem wendde, zoals een schaap dat doet naar zijn herder, als hij het roept (vers 3a),
- waarna Hij hem als volwassene leidde op rechte wegen (wegen van gerechtigheid), omwille van zijn Naam (vers 3b).

In de eerst verzen van de Psalm in de LXX kijkt de psalmist terug op zijn leven. God was er vanaf het prilste

begin. God zorgde vanaf zijn geboorte voor een 'thuis'. Hij heeft hem op doen groeien en heeft hem grootgebracht in een sfeer die hem dankbaar stemt (aan stille wateren). Toen hij volwassen werd, toen zijn ziel geboren werd en hij ging beseffen dat er kwaad was in de wereld dat ook op hem een appèl deed, liet God zijn stem horen. Hij riep hem. Nadat hij aan deze stem gehoor had gegeven, leidde God hem door het leven, op rechte paden. Hij deed dat 'omwille van zijn Naam'.

Met dit laatste onderstreept de dichter Gods trouw aan het verbond dat Hij vanaf zijn vroegste jeugd met hem had gesloten. God stelt er zijn eer in trouw te zijn.

Wat nog in de toekomst ligt: het dal van de schaduw van de dood

Wanneer we de Psalm zo lezen, wordt duidelijk dat vers 4 in de LXX-versie direct aansluit bij het voorafgaande. Dit vers luidt anders dan in de MT. De Hebreeuwse tekst heeft: 'zelfs als ik ga door een dal van diepe duisternis, ik vrees geen kwaad.' De LXX spreekt over het 'dal van de schaduw van de dood.'¹ Het vers vertelt op deze manier over de levensfase, die nog vóór hem ligt. Het is de tijd waarin hij oud wordt en dichtbij de dood komt. Het vers staat dan ook in de toekomstige tijd:

Zelfs als ik ga in het midden van de schaduw van de dood, zal ik geen kwaad vrezen, want U bent met mij.

De dichter heeft geen angst voor de dood. Hij heeft de ervaring opgedaan dat God trouw is ('Uw stok en Uw staf, die vertroostten mij'). Wanneer de herder schapen door een donker ravijn leidt, raken zij niet in paniek, omdat zij letten op het tikkende geluid van zijn staf, die bij elke pas de grond raakt. Ook al zien ze de herder niet, het tikken maakt duidelijk dat hij er is. De dichter vertrouwt erop dat God ook in het donker van de dood zal laten merken dat Hij er is

Al de dagen van mijn leven

We hebben in de LXX dus te maken met een opsomming. Ook vers 6 maakt daarvan deel uit. Er staat: *En uw barmhartigheid zal mij volgen al de dagen van mijn leven. En mijn wonen zal zijn in het huis van de HERE tot in lengte van dagen.*

Het Griekse woord dat voor 'volgen' gebruikt wordt, is heel sterk. Het betekent letterlijk 'achtervolgen', 'ergens dicht op zitten'. Dergelijke woorden hebben meestal een negatieve connotatie. Dat is ook in het Grieks zo. Hier is echter het tegendeel het geval. Gods zorg is zo intens, dat Hij zich het lot van de dichter ten zeerste aantrekt, juist als hij in het donker van de dood komt. Hij is er tot in het diepst van zijn binnenste op bedacht dat de dichter veilig zal aankomen, waar hij verwacht

wordt: in zijn huis.

Dan is de levensreis van de psalmist tot een einde gekomen en het doel bereikt. Psalm 22 mondt, nadat de dichter door het dal van de dood is heengegaan, uit in het eeuwige leven.² De climax van de levensreis is bereikt. Eindelijk is er sprake van definitieve rust en vreugde, van een vaste verblijfplaats.

'Uw beker'

Door zich de trouw van God te binnen te brengen, raakt de dichter van de LXX in vervoering: *U zalfde mijn hoofd met olie en Uw beker maakt dronken, zoals de beste wijn dat doet.*

Deze vervoering wordt ingegeven door Gods genade. De MT zegt in vers 5b 'mijn beker vloeit over.' De LXX heeft: 'Uw beker.' De beker waaruit hij drinkt is hem door God zelf aangereikt. Ze bevat de beste wijn die er is. De wijn maakt dronken (van vreugde).

Het is duidelijk dat de MT een sfeertekening geeft, waarin Gods trouw onderstreept wordt. De LXX doet dat ook, maar ontvouwt daarbij een visie op het leven van de gelovige!

Psalm 22/23 in het Nieuwe Testament

De dichter laat zien dat God een herder is, die zijn schapen roept en doet omkeren. De prediking van de Here Jezus borduurt op dit thema voort. Hij roept als de goede herder zijn schapen bij name.

Meer dan eens lezen we dat Hij met medelijden bewogen wordt als Hij de schare ziet. Hij beseft dat ze

als schapen waren zonder herder. Dit mededogen brengt Hem ertoe dat Hij het afgedwaalde schaap zelfs in het holst van de nacht gaat zoeken en terugbrengt naar de stal.

Ook andere gezichtspunten uit de Psalm (LXX) spelen een rol in het Nieuwe Testament.

Jezus zelf reikt tijdens het laatste Avondmaal de beker aan van het nieuwe verbond. Het is *zijn* beker, waaruit de gemeente drinkt. Paulus zegt dat deze beker de 'beker der dankzegging' is, een gemeenschap met het bloed van Christus. De beker brengt in aanraking met de kracht van Jezus' bloed. In dit bloed (zijn sterven) ligt de kracht van de overwinning op de dood.

Van deze overwinning getuigt de Geest van God. Wie de kracht van deze nieuwe wijn smaakt, maakt de Geest dronken van vreugde. Wie deze wijn drinkt spreekt met nieuwe tongen. Hij looft en prijst God. Hij is immers op het spoor gebracht van het Koninkrijk der hemelen, waarvan hij de krachten (en de blijdschap) nu al voelt! (zie Hand. 2: 38, 46 en Efeze 5: 18 - 21).

H. Klink, Hoornaar

Noten

- 1 Dat veel vertalingen (waaronder de Statenvertaling) ondanks het feit dat ze de MT als brontekst hebben vers 4 toch vertalen met 'schaduw van de dood' heeft ongetwijfeld te maken met de invloed van de LXX ook op deze vertalingen.
- 2 Meer dan eens blijkt de gerichtheid op het eeuwige leven na de dood sterker te zijn in de LXX dan in de MT.

Waar de boodschap van Kohlbrugge ingang vond (I) (Notities over vroegere kohlbruggiaanse gemeenten)

PZe stonden ooit bekend als "kohlbruggiaanse gemeenten": een aantal hervormde gemeenten met een duidelijke voorkeur voor een prediking in de geest van Dr. H.F. Kohlbrugge. Jarenlang werden ze gediend door dominees uit de kring van diens geestverwanten. Sommigen van hen bleven wel dertig jaar of langer in één gemeente.

Gemeenten met een kohlbruggiaanse inslag waren in verschillende streken van ons land te vinden. Alle bevonden zich binnen een gordel die de *Protestantenband* wordt genoemd. Volgens *De Religieuze Kaart van Nederland*¹ kan ons land globaal in drie zones worden opgedeeld. Ten zuiden van de grote rivieren bevindt zich het rooms-katholieke deel. Ten noorden daarvan strekt zich een orthodox-protestantse "band" uit, die loopt van de Zeeuwse eilanden via de Zuid-Hollandse eilanden en waarden over de Betuwe, delen van de provincie Utrecht, de Veluwe, het noorden en westen

van Overijssel naar delen van Friesland. De rest van Nederland is in het algemeen meer vrijzinnig-protestant of onkerkelijk.

Hierbij moet wel worden bedacht dat het om een globale aanduiding gaat. Orthodox-protestantse groeperingen vindt men immers ook in het rivierengebied van Noord-Brabant en in de noordelijke provincies.

Binnen de Protestantband strekt zich de zogenoemde *Bijbelgordel* uit, een bevindelijke strook die diagonaal door Nederland loopt van Walcheren tot Staphorst. De ook wel gebruikte term *Bible Belt* stamt uit de Verenigde Staten, waar ze de aanduiding is van een streek met een hoge concentratie van streng-christelijke kerken, die vaak een stempel drukken op de daar heersende zeden en gewoonten.

In de Protestantband waren zoals gezegd ook de vroegere kohlbruggiaanse gemeenten te vinden. Diverse

gemeenten die onder deze naam bekendstonden, laten wij de revue passeren. Na een inleiding over Kohlbrugge's eerste contacten op Walcheren staan we achtereenvolgens stil bij Nieuw- en Sint-Joosland, Tholen, Fijnaart in het westen van Noord-Brabant, Veen, Woudrichem en Wijk in het Land van Heusden en Altena, Noordeloos in Zuid-Holland, Ommen en Den Ham in Overijssel en Sint Johannesga in het Friese merengebied.

Walcheren

In de jaren vijftig van de negentiende eeuw had dr. H.F. Kohlbrugge al contacten op Walcheren. Er is een brief van hem bewaard gebleven, geschreven te Elberfeld op 14 februari 1854 en gericht aan jkvr. Maria Wilhelmina Schorer (1832-1900) te Middelburg. De jonge freule had hem de vraag voorgelegd, wat zij zou kunnen antwoorden op kritische uitlatingen van een predikant over Kohlbrugge's heiligsleer. Diens mening over de heiligmaking week volgens de (niet nader genoemde) dominee af van de belijdenisgeschriften en daarom hoorde Kohlbrugge in de Hervormde gemeente niet thuis; bovendien had hij de 114e en de 115e vraag van de Heidelbergse Catechismus verdraaid! Kohlbrugge's antwoordbrief aan jkvr. Schorer, waarin hij de beschuldiging met kracht van de hand wees, was het begin van een correspondentie tussen de freule en de prediker van Elberfeld. In 1856 volgde een persoonlijke ontmoeting, eerst in Den Haag, later te Utrecht. In een brief, gedateerd 26 augustus 1857, schrijft Maria Schorer dat ze nog weet hoe Kohlbrugge haar in Den Haag in zijn armen sloot "in dat voor mij onvergetelijk oogenblik, toen de Heere mij eindelijk gaf, u van aangezigt tot aangezigt te zien". Maar toen Kohlbrugge in september 1857 in Middelburg verbleef en enkele keren voorging in een zelfstandige "Nederduits-hervormde gemeente" (die een beroep op hem uitbracht), trof hij Maria Schorer daar niet. Zij had hem laten weten dat ze juist twee dagen voor zijn komst de stad uit was. Durfde ze het niet aan, Kohlbrugge in haar ouderlijk huis te ontvangen? Haar liberale ouders keurden namelijk haar correspondentie met hem niet goed. Daarom vroeg zij Kohlbrugge, zijn brieven aan haar "onder couvert aan juffrouw A.J. de Groot, op den Burgt bij de Grote Markt" te zenden; "hier aan huis zou het toch weer in andere handen komen."

Via Kohlbrugge had Maria Schorer intussen kennisgemaakt met een kandidaat in de theologie, Gregorius Johan Gobius du Sart (1832-1865), die in Utrecht had gestudeerd. Toen hij als jong kandidaat zijn eerste preek hield, schaarde hij zich openlijk aan de zijde van Kohlbrugge. Maria's ouders hadden er geen bezwaar tegen dat hij van tijd tot tijd een bezoek bracht aan zijn verloofde. Hij logeerde dan in een hotel in Middelburg. In een brief aan Kohlbrugge d.d. 25 juni 1857 schrijft hij: "...ik schijn genade te vinden in de

oogen van de gansche familie op één na, eene oude tante Schorer met eene lange neus, die des Zondags driemaal met hare équipage naar de kerk rijdt en die weleer aan Papa en Mama Schorer ter vertroosting aangeraden heeft mijn Marietje slechts als eene Roomsche te beschouwen."

Nadat hij in april 1857 was toegelaten tot de evangeliebediening, kreeg Gobius du Sart in juni een beroep van de hervormde gemeente van St. Jansga en Delfstrahuizen. Hij nam het aan en werd er op 4 oktober 1857 als predikant bevestigd. Zeven maanden later traden hij en Maria W. Schorer te Middelburg in het huwelijk en ontving de Friese gemeente een freule als dominees. Na een vierjarig verblijf hield ds. Gobius du Sart zijn afscheidsprek en vertrok hij met vrouw en zoon naar Walcheren. Hij had namelijk een beroep uit Arnemuiden aangenomen, waar hij in oktober 1861 intrede deed. Deze gemeente diende hij slechts drie jaar en zeven maanden. Ds. Gobius du Sart overleed als gevolg van de pokziekte op 29 mei 1865, nog geen 33 jaar oud.

Op diezelfde dag zond de kerkenraad van de hervormde gemeente van Zoutelande een beroepsbrief aan dr. H.F. Kohlbrugge te Elberfeld. Blijkens een brief van mevrouw M.W. Gobius du Sart-Schorer aan J.L. Bernhardt te Utrecht had haar man veertien dagen vóór zijn overlijden dit beroep nog met de kerkenraad "in orde gebracht". Kohlbrugge bedankte echter. Overigens heeft ook de kerkenraad van de hervormde gemeente van Arnemuiden kort na de dood van ds. Gobius du Sart Kohlbrugge gepolst, of deze een beroep in overweging zou willen nemen (een beroepsbrief werd nog niet opgesteld); daarbij ging men ervan uit, dat de predikantsweduwe zou willen afzien van het zgn. gratiejaar.² Dr. Kohlbrugge antwoordde ontkenkend en verheelde niet dat hij de wens van de kerkenraad "vrij zelfzuchtig" vond.

Nieuw- en Sint-Joosland

Dat er ook later op Walcheren vraag was naar een "kohlbruggiaanse" prediking, blijkt uit het beroepingswerk van de hervormde gemeente van Nieuw- en Sint-Joosland. Om te voorzien in een in 1872 ontstane vacature werden 24 beroepen uitgebracht,³ voornamelijk op kohlbruggiaanse predikanten (o.a. Th.J. Locher, G.W. Locher, A.J. Eijkman, H.A.J. Lütge). Pas einde 1877 nam de kandidaat W.E.M. Engelberts een beroep aan. Hij had voordat hij aan zijn theologische studie in Utrecht begon, enkele jaren in Elberfeld gewoond en onderwijs gegeven in de Franse taal (mogelijk als huisonderwijzer). Engelberts en zijn vrouw behoorden in die tijd tot de Niederländisch-reformierte Gemeinde, die door dr. Kohlbrugge als predikant werd gediend. Op 10 februari 1878 verbond Engelberts zich aan de gemeente van Nieuw- en Sint-Joosland, na door zijn zwager ds. A.J. Eijkman (Groningen) te zijn bevestigd.

De hervormde gemeente telde ongeveer 880 zielen, wat

neerkwam op ruim 90 procent van de totale bevolking van Nieuw- en St. Joosland. Bijna vier jaar diende ds. Engelberts zijn eerste gemeente. Zondag 22 januari 1882 hield hij zijn afscheidspraak wegens vertrek naar de Betuwse gemeente IJzendoorn. De vacature werd, nadat zeven vergeefse beroepen op kohlbruggiaanse dominees waren uitgebracht, op 6 december 1885 vervuld, toen kandidaat Joan Willem Frederik Gobius du Sart werd bevestigd en als predikant zijn intrede deed in het in 1883 ingewijde nieuwe kerkgebouw. Ds. J.W.F. Gobius du Sart (1860-1924) was de oudste zoon van de eerdergenoemde ds. G.J. Gobius du Sart en jkvr. M.W. Schorer. Zijn ambtsbediening in Nieuw- en St. Joosland duurde ruim negen jaar, tot april 1895, toen hij naar Woudrichem vertrok. Inmiddels was hij in juni 1886 te Utrecht gepromoveerd op een proefschrift over de geschiedenis van de liturgische geschriften van de Nederduitse Hervormde Kerk. Enkele jaren later, in mei 1890 huwde hij te Elberfeld met Theodora Gertrud Maria Künzli, dochter van ds. Julius Künzli, Kohlbrugge's opvolger.

De plaats van ds. Gobius du Sart werd in 1897 ingenomen door ds. Hendrikus Kwint (1863-1940). Als kandidaat werd hij op 25 april van dat jaar door ds. B. Lütge in het dienstwerk ingeleid. Hij bleef bijna vier jaar, tot maart 1901, waarna hij naar Gorinchem vertrok. In die tijd gold in de Nieuwlandse gemeente nog een strenge tucht. Zo mochten jongelui die openbare geloofsbelijdenis hadden afgelegd, niet meedoen aan het ringrijden te paard, dat op Pinksterdrie in Nieuwland plaatsvond. Toen een van de jongelieden zich hieraan niet stoorde, heeft ds. Kwint-naar wordt verhaald- in hoogst eigen persoon hem van het ringrijdersfeest verwijderd!

In 1901 werd de predikantsvacature spoedig vervuld. Reeds op zondag 27 oktober 1901 deed ds. Gerrit Hendrik Locher (1873-1927) zijn intrede, nadat zijn broer, ds. J.C.S. Locher (Waspik) hem 's morgens had bevestigd. Ruim twaalf jaar, tot einde 1913, zou hij aan de Nieuwlandse gemeente verbonden blijven. Over het dorpsleven van die tijd heeft de schrijfster Helma Wolf-Catz (1900-1979) het een en ander verteld in haar boekje *Zeeuwse herinneringen, het doktershuis aan de Postweg* (1975). Zij bracht namelijk haar eerste tien levensjaren door in Nieuw- en St. Joosland, waar haar vader B.F. Catz toen huis- en gemeentearst was. "Iedereen in het dorp van mijn jeugd was zeer gelovig. Vrouw Dingemanse, bij wie ik nogal eens op bezoek ging, had een grote ingelijste prent hangen, waarop een engel neerdaalde uit de wolken. Ik dacht dat zij, evenals de burgemeester, nog geloviger was dan de dominee". Helma Catz was zelf van joodse afkomst. Haar grootmoeder, die bij het doktersgezin inwoonde, hield de sabbat en de joodse riten. Helma vroeg eens aan ds. Locher waarom zij niet naar catechisatie ging, zoals de andere kinderen uit het dorp; hij antwoordde, dat

dit niet kon om haar grootmoeder. Toen ze de dominee had gevraagd wie de man was op de plaat aan de muur, had hij haar van Jezus verteld. Dienstmeisjes namen haar een keer mee naar de kerk waar Locher preekte.

Burgemeester van Nieuw- en St. Joosland was destijds Adriaan van Waarde, een rijke en waardige boer. Hij werd in 1889 in deze functie benoemd, nadat hij al 17 jaar gemeenteraadslid was geweest. Bij de komst van ds. Locher was Van Waarde tevens ouderling, welk ambt hij nog een reeks van jaren bleef vervullen (hij overleed op 1 september 1917). Ook in het kerkelijk leven was hij een man van gezag. Eens besloot de kerkenraad, met de stem van Van Waarde tegen, een beroep op de gemeenteraad te doen voor medewerking bij een diaconale ondersteuning. De burgemeester legde het verzoekschrift niet meteen aan de raad voor. In een brief liet hij de kerkenraad weten dat hij zijn ambt van ouderling zou neerleggen als zijn medebroeders het verzoek zouden handhaven. Voor dit dreigement zwichtte zij: het verzoekschrift werd ingetrokken!

Ds. Locher, die in 1913 een beroep naar Duisburg-Meiderich aanvaardde, nam op zondag 28 december van dat jaar afscheid van de gemeente. Zijn opvolger was ds. Tjalling Tak (1876-1958), die een halfjaar na Lochers vertrek, 14 juni 1914, zijn intrede deed. Hij had in zijn geboorteplaats Groningen theologie gestudeerd, waarna hij in 1901 door ds. Benjamin Lütge in zijn eerste gemeente Zijdeveld was bevestigd. Daar had hij bijna dertien jaar gestaan, voordat hij naar de Walcherse gemeente overkwam. Hij bleef daar tot mei 1920, toen hij naar Fijnaart vertrok. Ds. Tjalling Tak was de laatste kohlbruggiaanse predikant van de hervormde gemeente van Nieuw- en St. Joosland.

In 2006 ging deze gemeente op in de protestantse gemeente Nieuw- en Sint-Joosland, die thans een combinatie vormt met de protestantse gemeente van Ritthem.

Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage

Noten

- 1 Hans Knippenberg, *De Religieuze Kaart van Nederland. Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden*, Van Gorcum, Assen/Maastricht 1992, blz. 1.
- 2 Gratiejaar (*annus gratiae*): het dienstjaar dat na het overlijden van een predikant ten voordele van de weduwe en wezen door de ringbroeders wordt waargenomen.
- 3 Voor de informatie over het beroepingswerk maakte ik gebruik van de unieke website www.dominees.nl van de heer F. Verkade.